

Drets humans individuals i drets dels pobles a la Mediterrània

AURELI ARGEMÍ

Centre Internacional Escarré per a les Minories Ètniques i les Nacions

PRIMER APUNT

Aquests últims anys, algunes iniciatives nascudes en diversos indrets que confinen amb la Mediterrània han tingut els drets humans com a centre del seu interès, sigui per a subratllar que aquests drets són o haurien de ser la base per a edificar una societat global més justa, sigui per a criticar les actituds privades i públiques que d'alguna manera no els respecten, sigui per a estimular els actors de la societat civil i política a obrar més d'acord amb les exigències dels drets humans. Em refereixo, preferentment, a les iniciatives que aborden el tema dels drets humans lligant-lo amb els progressos o regressions que té en cada país de la Mediterrània la democràcia, en tant que expressió pràctica del que signifiquen els drets humans individuals i col·lectius. Val a dir que moltes d'aquestes iniciatives han estat reforçades per l'interès que alguns estats mediterranis han demostrat últimament en declarar-se, de manera explícita, favorables a introduir la defensa dels drets humans en les seves relacions oficials. Per exemple, aquesta actitud s'ha manifestat d'una forma especialment palesa des de l'aparició, el 1995, de l'anomenat Procés de Barcelona, un procés estimulat en bona mesura gràcies al treball i l'impuls de l'Institut Català de la Mediterrània —avui Institut Europeu de la Mediterrània—, que es proposa instaurar una innovadora xarxa de contactes i cooperació entre les entitats de la societat civil i els governs dels estats riberecs.

Al Procés de Barcelona, s'hi han adherit ja els estats mediterranis membres de la Unió Europea i diversos estats també mediterranis de les ribes oriental i meridional. En la declaració final de la primera trobada, les parts afirmaven que es comprometien a actuar seguint els criteris establerts a la Carta de les Nacions Unides i a la Declaració Universal dels Drets Humans i a complir els deures de-

rivats del dret internacional. La declaració precisava que els signataris donaven suport a les llibertats fonamentals procedents dels principis universals relatius als drets humans, que inclouen, entre altres, a més de la llibertat d'expressió, d'associació, de pensament, de consciència i de religió, també el refús de qualsevol forma de racisme i de xenofòbia. En conseqüència, els signataris de la declaració volien desenvolupar arreu l'estat de dret i els valors que funden la democràcia en els sistemes polítics que representaven; una democràcia que havia de sustentar, lògicament, les opcions concretes de cadascú en els terrenys polítics, socioculturals, econòmics i judicials. Per tant, els signataris s'obligaven a garantir la igualtat sobirana, és a dir, la igualtat dels drets dels pobles dins dels quals figura, en primera línia, el dret a l'autodeterminació. Sobre aquest últim aspecte, però, la declaració puntualitzava que el reconeixement del dret a l'autodeterminació no s'havia de contradir amb el principi de la integritat territorial dels estats constituïts, s'havia d'entendre dins el marc de la no intervenció de cap estat en els assumptes interns d'un altre estat i s'havia d'adaptar al compromís compartit de resoldre els problemes que eventualment afectessin més d'un estat, en termes pacífics.

Fins ara, una de les aplicacions més importants de la Conferència de Barcelona és la Unió per a la Mediterrània, nom que designa una organització internacional de col·laboració dels estats mediterranis, dinamitzada sobretot pel president francès Nicolas Sarkozy. Aquesta Unió pretén convertir-se en una mena d'Unió Europea, ben distinta d'ella, però, projectada en el context dels països que rodegen la Mediterrània. Els drets humans s'hi citen com un dels seus puntals.

SEGON APUNT

Els exemples esmentats ens mostren un innegable afany, a nivell institucional, de fer possible que una de les claus de les relacions intermediterrànies sigui un interès compartit per a desenvolupar els drets humans. Curiosament, aquest afany té unes arrels històriques significatives. Recordem que l'est i el sud de la Mediterrània van ser colonitzats en temps moderns per països del nord que es creien portadors del millor missatge existent a favor dels drets humans, el missatge potenciat per la Revolució Francesa l'esperit de la qual s'havia estès, gràcies a les contradictòries gestes de Napoleó, per una bona part de la Mediterrània europea. La pedagogia sobre els drets humans va arribar a ser tan potent en els països colonitzats que, al contrari del que es podien pensar els colonitzadors, aconseguí inspirar les lluites anomenades d'alliberament nacional, vertebradores de la descolonització. En efecte, els líders d'aquestes lluites invocaven sobretot el dret fonamental dels pobles, el dret a l'autodeterminació, per a justificar-les i per a vehicular les justes aspiracions de la societat que representaven.

Tanmateix, com és ben sabut, l'experiència històrica ha provat prou bé que els drets humans no han estat l'eix de les polítiques que després s'han portat a terme en aquesta mateixa àrea. Ni en temps de la colonització, ni en temps de la descolonització, ni ara. Els estats colonitzadors no han esdevingut sempre, ni de lluny, un model de respecte als drets humans en els seus propis països i per als antics països colonitzats. Tampoc els països descolonitzats no han acceptat moltes de les implicacions, començant per les més elementals, dels drets humans.

TERCER APUNT

Malgrat les incoherències que detectem en les polítiques i les pràctiques relacionades amb els drets humans a l'àrea de la Mediterrània, hem d'admetre que avui els drets humans es consideren arreu un valor positiu i comú. Aquest fet ens ajuda a entendre també, als quatre costats de la Mediterrània, les deficiències que existeixen en el respecte dels drets humans a cada un dels estats que en configuren el marc humà. Certament, una de les deficiències que més afecten el conjunt dels estats mediterranis és ara la no acceptació generalitzada del dret a l'autodeterminació dels pobles per part dels governs establerts. Ja ho hem vist en les condicions que en la Declaració sobre el Procés de Barcelona els estats signataris hi posaven. Com si el dret a l'autodeterminació fos una qüestió tançada o ja no fos aplicable, en el seu ple sentit, a tants pobles que encara el reivindiquen. Ens trobem davant del refús d'un dret col·lectiu que genera una sèrie de reaccions de protesta, algunes expressades fins i tot amb violència. Recordem, a aquest propòsit, que les úniques guerres que hi ha actualment a la Mediterrània estan relacionades amb l'incompliment d'aquest dret. Per exemple, la guerra entre Israel i Palestina, les recents guerres als Balcans i la guerra entre els marroquins i els sahrauís. L'exercici d'aquest dret és ara obstaculitzat no pas en nom d'algun altre dret presumptament superior, sinó en nom de les anomenades raons d'estat o de l'ordre establert.

En el camp dels drets humans individuals, el dèficit és, igualment, més o menys evident en el conjunt dels estats de la Mediterrània. Per manca de temps no puc resseguir ara fins a quin punt cada un dels estats mediterranis no els respecta. Simplement poso en relleu que a tots els estats de la Mediterrània els dèficits polítics i jurídics a nivell dels drets humans individuals, com també dels drets col·lectius, són patents i són denunciats, sovint, pels propis ciutadans.

QUART APUNT

Davant d'aquest panorama de deficiències, ens trobem avui amb un problema afegit: a causa de moltes circumstàncies que ara no tinc temps de detallar, el fet és

que notem un fort distanciament en la concepció dels drets humans entre els pobles de la Mediterrània, fins al punt que hom posa en dubte la possibilitat de confeccionar un discurs que tothom senti com a seu, que sigui compartit.

Potser més que mai, a hores d'ara existeixen, a l'àrea de la Mediterrània, unes barreres ideològiques i unes actituds enfrontades que dificulten anar tots plegats pel mateix camí. Per més que els principis de la Declaració Universal dels Drets Humans de l'ONU continuïn citant-se com a punt de trobada dels països que formen part, justament, de la mateixa ONU —i tots els estats de la Mediterrània en són membres—, observem desacords profunds en la seva interpretació. A les contrades dites islàmiques, on se situen un bon nombre dels estats de la Mediterrània, els drets humans passen, entre altres condicionants, pel filtre de la Carta Àrab dels Drets Humans, aprovada per la Lliga Àrab el 1994. Una carta, per cert, molt criticada ja aleshores pel seu distanciament de les normes internacionals sobre el respecte dels drets humans, però significativa perquè expressa una crítica a la concepció dita liberal i laica, per tant restrictiva, que condiciona el contingut de la Declaració Universal dels Drets Humans. Encara que aquesta carta, impregnada de preceptes religiosos musulmans i inspirada en la Declaració Islàmica dels Drets Humans del 1981, hagi estat reformada posteriorment, davant les crítiques que havia rebut, manté disposicions que xoquen amb els codis que configuren la diguem-ne mentalitat occidental. Per exemple, accepta restriccions en els àmbits de la llibertat religiosa, matrimonial, hereditari pel que fa a la dona, en les relacions desiguals entre pares i fills, etc. Admet la pena de mort fins i tot per als menors d'edat; no s'oposa als càstigs cruels, inhumans i degradants, encara que prohibeix la tortura; limita el dret a la vida comunitària quan es donen els estats d'excepció, etc. Tanmateix els continguts de la Carta Àrab són relativitzats per la Carta Africana dels Drets Humans i dels Pobles, aprovada per l'Organització de la Unitat Africana el 1986, i vigent en els diversos estats de la Mediterrània que es troben al continent africà. Aquest document dóna una importància especial als drets dels pobles i es pronuncia a favor dels drets econòmics, socials i culturals, polítics i civils dels éssers humans. Així mateix, la Carta Africana s'adhereix a la tercera generació dels drets humans. Amb tot, hem de reconèixer que és força ineficaç, a causa de la mancança d'instruments jurídics adequats i d'unes polítiques prou eficaces. Dintre d'aquesta línia, si bé la temàtica és més limitada, trobem la Declaració d'Harare (1997) sobre els drets lingüístics, la Carta per al Renaixement Cultural Africà (2006) i la Carta Africana de la Democràcia, de les Eleccions i del Govern (2007).

Cal afegir, encara que per a molts sigui lletra morta, que tots els estats del nord d'Àfrica han subscrit els pactes internacionals dels drets civils, polítics, econòmics i culturals de l'ONU, que daten del 1966, en els quals els drets humans individuals i col·lectius ocupen un lloc destacat.

Quant al grup d'estats que constitueixen allò que per entendre'ns en diem la Mediterrània del nord o occidental, a banda de la seva adhesió a les diferents declaracions i pactes de l'ONU sobre els drets humans, disposen de legislacions que intenten aplicar, si més no formalment, les seves exigències. A diferència de la majoria dels estats del sud de la Mediterrània, practiquen la democràcia seguint els estàndards convencionals més difosos a Occident. A més, tots aquests estats són signataris del Conveni per a la protecció dels drets humans i de les llibertats fonamentals, circumscrit als drets individuals, redactat i aprovat el 1950 pel Consell d'Europa i inclòs en l'anomenada Constitució Europea que entrarà segurament en vigor els propers mesos.

Finalment, resulta ben indicatiu de les dificultats que hi ha per a fer pujar en el mateix vaixell dels drets humans els pobles de la Mediterrània, el fet que estem rodejats de sistemes polítics que van des de les dictadures més recalcitrants i tancades a les democràcies liberals o socialdemòcrates. Aquest pluralisme, ple de contradiccions i distanciaments, ens dóna una imatge dels problemes que cal afrontar per a construir un diàleg i una cooperació entre les persones i els pobles mediterranis basats en els drets humans.

CINQUÈ APUNT

Permeteu-me ara, abans d'acabar la meua intervenció, que imaginativament obri el mapa on apareixen tots els veritables pobles i, per tant, també tota la gent amb identitat pròpia, en el sentit més enter de la paraula, que viuen a les ribes de la Mediterrània. Es tracta d'un mapa que no correspon al que s'ensenya a la imensa majoria d'escoles dels estats mediterranis. És un mapa sencer en què figuren també els noms de tants pobles desconeguts o menyspreats oficialment, que ridiculitzen les fronteres exclusivistes dels estats constituïts, molts dels quals han sorgit de divisions recents imposades pels antics colonitzadors, i hi consta el nom de tantes persones a qui s'ha atribuït una identitat que no els correspon.

És, al meu entendre, a partir d'aquest mapa dels pobles reals i de la gent veritable que podem repensar, amb criteris de justícia, una Mediterrània com una mar de drets humans. De drets humans que mai no seran plenament respectats en el pla individual si no ho són també en el pla col·lectiu dels pobles concrets, siguin o no reconeguts per les instàncies oficials, als quals cada ésser humà té el dret de ser-ne membre i de reivindicar el respecte corresponent.

És en aquesta línia que el centre que represento, el CIEMEN, està portant a terme un treball a favor dels drets humans individuals i col·lectius a la Mediterrània, inspirat en el lema que conforma tota la seva obra: «Tan sols defensant els drets humans podem construir la pau, fundada en la convivència justa i el respecte mutu de les persones i dels pobles.»

Em sembla que una iniciativa promoguda pel CIEMEN en sintonia amb altres entitats afins, com la Xarxa Euromediterrània de Drets Humans, creada el 1997, és l'indicador de l'aportació més personal que voldria fer a aquesta taula rodona. Em refereixo a l'acte de presentació de la Xarxa de Pobles i Comunitats No Plenament Reconeguts, que tingué lloc a Barcelona els dies 16 i 17 de novembre de 2007. Em limitaré a citar unes paraules que els participants en la presentació d'aquesta xarxa van voler fer arribar a l'opinió pública: «Constatem que també avui, per a tots nosaltres, la mar Mediterrània és, com ho ha estat durant milers d'anys, un referent comú constituït d'una gran pluralitat d'històries, llengües i cultures, i de diferents situacions polítiques, econòmiques i socials. Aquest referent comú s'està reforçant amb el procés que porta el nom de globalització, procés que ens permet percebre com mai fins a quin punt els éssers humans som interdependents, com els esdeveniments que afecten la humanitat en qualsevol indret del món ens pertanyen i ens porten a ser-ne coresponsables. En aquest context, podem veure millor que per la Mediterrània passa la línia simbòlica que divideix el nostre planeta en un Nord de benestar i un Sud d'empobriment. Una línia de ruptura profunda que, paradoxalment, va allunyant les ribes humanes de la Mediterrània i dificulta la construcció, altrament necessària, de ponts de cooperació i d'entesa.»

Els qui presenten aquesta xarxa «prenen la decisió de cercar vies per a establir un d'aquests ponts, valent-se del fet que tots ells pertanyen a pobles i comunitats que, tant al nord com al sud de la Mediterrània, són marginats o no suficientment reconeguts [...] i treballen per a compartir lluites a favor dels drets humans individuals i col·lectius, dels drets lingüístics, culturals, socials, econòmics i, en definitiva, lluites a favor de l'emancipació a tots nivells. Existeix una situació comuna que ens apropa de manera objectiva, encara que siguin també evidents moltes llacunes en el coneixement mutu i en el reconeixement recíproc. Som conscients que si aconseguíssim crear un nou pont de cooperació i entesa que s'adigués a les aspiracions de llibertat i alliberament actuals de la humanitat, en el marc concret de la Mediterrània, ens apuntaríem entre els pioners que creuen que un altre món és possible».

Les paraules de presentació d'aquesta xarxa acabaven amb la proposta de construir-la recorrent a les «possibilitats incalculables que ens donen les noves tecnologies de la comunicació i de la informació. Aquest és el nostre pont. Un pont que és un repte, als antípodes d'altres ponts que s'alcen damunt de la Mediterrània, a través dels quals circulen persones forçades a emigrar, riqueses que beneficien els uns contra els altres, poders dominants que s'ajuden a mantenir-se els uns als altres. Així, doncs, creem una xarxa que, tot utilitzant una sola tecnologia que ens situa al mateix pla de possibilitats, ens permeti trobar noves i innovadores formes de cooperació i de convivència democràtica, de pau com-

partida en últim terme, i que un dia esdevingui exemplar en el nostre món globalitzat».

Estic segur que l'aportació dels pobles i de les persones que, arreu de la Mediterrània, han estat i encara són en molts casos bandejats, pot contribuir, en gran mesura, a crear el discurs d'aproximació, de consens, sobre els drets humans individuals i col·lectius de què he parlat. En tot cas, aquest discurs és necessari, urgent, per tal que la Mediterrània esdevingui una tranquil·la i harmònica mar de drets.